

Лудвик Куба
КНИГА ЗА МАКЕДОНИЈА

Чинарот на Џемо Брѓанин

Чинар е турски збор и значи платан.

Во Охрид ги има два. Всушност, ги има повеќе, но два се толку големи што не им се рамни ниту прочуените платани од Трстеник кај Дубровник, препорачани од Бедекрите за дисциплинираните туристи.

Првиот (поголемиот) го засенува цел плоштад. Кажете, тие што го познаваат југот: Знаеме што значи плоштад, како на пример „Piazza grande“ во Корчула кој е само малку поголем од јубилејна поштенска марка. Но, не одрекувам дека ниту охридскиот може да се споредува со парискиот Place de la Concorde, но сигурно ќе се зачудите, ако ви кажам дека во издлабената празнина на стариот охридски великан до неодамна имаше три кафеанчиња и една кондурацилница. Денес во него се засидани три добри фонтани кои постојано се опкружени со жедни од сите врсти, а на северната страна на сказочното стебло кафеџијата од спротивната страна има филијала на својата фирма, односно неколку столови, каде што е пријатно да се поседи и да се испие црно кафе, што се препорачува да се направи само рано наутро или кон вечерина кога многубројните чавки, сместени во гостоприемната крошна на зелената фонтана сè уште или веќе спијат. Инаку од крошнестото дрво, кое кога врне служи како градски чадор, и во најголемата суша нешто мошне мокро ќе капне, од што неискусниот туѓинец не може да се спаси, по што, дури долго време нема ни да забележи, освен ако чавката не му го заслади кафето на свој начин.

Но и таквата, не на место, шега на злонамерната птица нема да ни го направи одвратно ова собиралиште на најразлични елементи, смеса на различни типови и носии, мешаница на најшаренолики ликови од вештиот продавач до високиот дервиш со висока бела шапка. Каравани од коњи и особена

тврдоглавост и неотстапливост на магарињата (и за нас набљудувачите) мило го зголемуваа метежот на неделниот пазар, бидејќи жедта го привлекува кон зелената фонтана секое живо суштество.

Тоа е првиот чинар, срцето на денешниот Охрид.

Љуба
Máništi
v Ochridě

Чинар на охридскиот пазар

Вториот, навистина, малку е помал, ама затоа пак има минато! Познат како *чинар на Џемо Брѓанин*, наводно некогашен господар на Охрид, и легендата што се поврзува со него, сигурно е вистинита, бидејќи била отпечатена и тоа во толку позната книга како што е збирката на Вук Караџиќ на српски народни песни.

Чинарот е издлабен, но внатре виси (накриво како бесеник) само изветвена светилка во која нерешително трепери слаба светлина.

Свети за Џемо Брѓанин кој бил обесен на ова дрво лично од Крале Марко. Песната, во која се раскажува за тоа, се појавила во Херцеговина, а претставува основно географско сознание за Охрид: дека неговото езеро се гордее со богатството на риби, а тие пак со својот вкус се познати нашироко и надалеку.

Дејството започнува на тврдината во Прилеп, сто и дваесет километри оттука на исток. (Да не се плашиме од тие оддалечености; за Марко и за неговиот коњ Шарец не значеле ништо, како што ќе видиме.)

Бил Ѓурѓовден, а Марко го славел именденот, односно празникот – патрон на неговата куќа.

Дошле гости како што одговара и како што треба:

*двесѝе ѝоѝови, ѝѝрисѝа калуѓѝери
и дванаесѝѝ срѝски војводи,
не броејќи ѝи друѓѝѝѝе ѝосѝѝи.*

Имало „многу пиво, јадења од сите вида“, но единствениот недостиг го префрлил пребирливиот калуѓер, велејќи:

„Нема риба од Охрида“

Тоа Марко го погодило. Наредил да се нахранат и да се напијат гостите, а за него наредил да се оседла Шарец и тргнал на пат.

Мајката Јевросима, гледајќи го како многу се вооружува, грижливо му рекла: „Не земај со себе никакво оружје. Си навикнал на многу крв. Ќе ни го оскверниш празникот!“

Тешко му е на Марко да оди без оружје; но уште потешко да не ја послуша мајка си. Го отпашал оружјето и отишол без оружје.

Се приближува до реката, кога наеднаш наспроти него по мостот доаѓа коњаник, со нозете прекрстени си игра со боздоганот. Го фрла боздоганот високо и го дочекува „во белите раце“.

Се поздравиле. Туѓинецот прашува: „Непознат јунаку! Да не си од Прилепа града? Да не си од дворецот на Крале Марко? Дали е Марко дома? Дали има многу гости?“

Марко одговара: „Непознат јунаку! Изутрина бев на дворецот во Прилеп. Марко го празнува празникот и има славни и многубројни гости!“

„Нека има! Софрата ќе му ја окрвавам, а него самиот на врата ќе го обесам! Го погубил мојот брат Муса.“

Марко се зачудил: Тоа беше лично Џемо. Што сега? Ако разоружан му признае на Турчиног, изгубен е; ако го пушти да оди, Турчиног ќе му ги испоубие гостите. Тогаш извикува: „Јас сум Крале Марко!“ И го збоднува Шарец, за да побегне.

Џемо го свртува коњот, врти со боздованот, го фрла и Марко паѓа „во зелената трева“.

Џемо го врзува за опашката на коњот заврзаниот Марко, самиот седнува на Шарец и го води својот коњ и Марка во Охрид. Сака таму да го обеси. Кога почнува да прави бесилка, христијаните го молат: „Не беси го Марка! Нема род да ни даде ни лозјето ниту пченицата! Подобро земи три товари дарови!“

На Џемо му се допаѓа тоа. Во него победува лакомоста над херојството и оди право кон Вучитрн (уште двесте километри од Прилеп, од што поетот нема да го заболи ниту глава, ниту нозе), прави бесилка како дуќанџија дуќан, го зема откупот и право во Митровица (што е недалеку), за да продолжи со трговијата. Тешко е да се каже, колку долго би се занимавал со овој пријатен и доходовен занает, зашто Марко бил жив, според народната песна триста педесет години. Но еднаш многу ожеднел. „Кажи ми, каде има некаква крчма!“ му вели на Марко.

„Јунаците тоа го прават поинаку“, вели Марко. „Ќе застрелаат сокол или ќе убијат коњ и од грлото ќе се напијат врела крв.“

Тешко на Марко! Несреќен совет! Турчинот ја вади сабјата, велејќи: „Тоа нема да го сторам, но ќе те заколам тебе и од твоето грло ќе се напијам!“

На Марко не му преостанувало ништо друго освен надитрување. „Знам една клета крчмарка, Јана“, вели. „Но таа ќе ми се одмазди. Секогаш кога пиев кај неа, никогаш не ѝ платив.“

Џемо ита таму. Крчмарката стои на врата, а Марко оддалеку ѝ намигнува. Крчмарката разбира. Радосно на Џемо довикува: „Биди ми здрав, јунаку над јунаците! Фала му на Господа на небо, што си го фатил Марка! Ќе пиеш без да платиш три дни и три ноќи.“ И веќе ги исполнува ветувањето и чашата.

*На гладно ѝие вино Турчин Џемо,
Секогаш наздравува на Крале Марко,
Наздравува, но да ѝие не му дава.*

Јана само му дотура. Носи вино сè подобро и старо седум години и во него меша секакви тревки сè додека Турчинот не заспал. Го ослободува Марко, двајцата го врзуваат Џемо и тогаш Марко почнува да пие. Го удира Џема со чевелот и мамузата: „Станувај Џемо! Да наздравиме!“

*Сега Марко ѝие црно вино,
Наздравува со Џемо Брѓанина,
Наздравува, ама да ѝие не му дава.*

Потоа го изодува патот, но во спротивен правец и начин. Насекаде луѓето му даваат „три товари дарови“, само да го обе- си Џемо, но Марко не зема ништо, туку ја враќа откупнината.

За Џемо патот завршил во Охрид на чинарот крај патот што води до Струга. Кога Марко го бесел, погледнал за последен пак кон своето седиште, охридскиот дворец.

Турците и ден-денес го негуваат споменот за него, палејќи свеќа во чинарот. Впрочем, откако веќе не се господари тука,

БЕЛЕШКА ЗА АВТОРОТ

Лудвик Куба е чешки фолклорист, музиколог, сликар, писател, професор на Академијата за ликовни уметности во Прага. Роден е во 1863 година во Подебради, тогашна Австро-Унгарија а подоцна Чешка. Уште од детство учи клавијатурно свирење, а потоа се запишува на Академијата за фини уметности и учи во студиото на Макс Пирнер. Своего музичко образование го продолжува во Париз и во Минхен. Потоа се посветува на цртање и собирање народни песни. Патува по словенските земји. Со проучувањето на музичката култура и народните обичаи започнал кај Лужичките Срби, а потоа продолжил на Балканот. Покрај собирачката дејност на народни песни, на своите патувања создал и голем број цртежи и слики. Лудвик Куба во сликарството е припадник на доцниот импресионизам. Работи пејзажи и портрети. Собирал и дела од кинеското и јапонското сликарство, а таа негова збирка се чува во Музејот на азиските, африканските и американските култури во Прага. Добитник е на повеќе чешки и меѓународни награди. За својата етномузиколошка работа, во 1936 година, ја добил титулата доктор на науки на Карловиот универзитет во Прага, во 1935 година стана член на Југословенската академија на науките и уметностите (ЈАЗУ) во Загреб, а во 1937 година станал редовен член на Чешката академија. Добитник е на награди и во Бугарија и бил почесен член на Македонскиот научен институт во Софија. Го застапува ставот за бугарскиот карактер на македонските народни песни и на историјата на Македонија. Имал повеќе ликовни изложби во својата земја, а во 1945 година станува народен уметник на Чехословачка. Починал во 1956 година во Прага.

Голема страст и животна определба на Лудвик Куба му биле патувањето по словенските земји и собирањето и проучувањето на нивните народни песни и инструменти. Познат е како собирач на народни песни од словенските земји. Неговото капитално дело е „Словенството во своите песни“, во 16 тома (1884 – 1928), во кое се запишани 4.000 песни. За Македонија особено е значајна неговата собирачка дејност објавена во XIII том од таа серија насловен како „Македонски песни“ (1928). Тој е првиот етномузиколог којшто во своите анализи на македонската народна песна јасно укажал на влијанијата на ориенталната и западноевропската струја. Своето одушевување од македонската песна го изразил и со познатата реченица: „Таа е прекрасен мозаик од многу ефектен мермер.“ Бил приврзаник и афирматор на Словенството, односно ја застапувал пансловенската идеја.

Освен со собирачката дејност, Куба се пројавува и како извонреден патописец од патувањата по словенските земји.

Во Македонија двапати престојувал – во 1925 и 1927 година. За време на патувањата, освен што собрал голем број македонски народни песни и направил нотни записи за нив, изработил голем број цртежи и слики со мотиви од народниот живот во Македонија, но и оставил извонредна патописна книга за Македонија, илустрирана со негови нотни записи на македонски песни, со цртежи и слики создадени од патувањата низ Македонија. Се пројавува како извонреден стилист и луциден регистратор на детали и доживувања од патувањата. Во оваа книга посебно место им посветува на Скопје, Скопска Црна Гора, Охрид, Струга, Прилеп, Битола, Преспа, Галичник, Смилево и Трескавец. „Книга за Македонија“, чиј оригинален буквален превод е „четиво за Македонија“, ја објавил во 1932 година во Прага. Со сличен наслов објавил книги со патопис и од патувањата во Лужице, Стара Србија, Далмација, Босна и Херцеговина.

СОДРЖИНА

I. ВО ОХРИД И ОКОЛИНАТА

Првата песна.....	5
Во Охрид.....	9
Охридското Езеро.....	17
Чинарот на Цемо Брѓанин.....	24
Пожар во Струга.....	30
Од Охрид до Битола.....	39
Преспанското Езеро.....	45

II. ОД ТАТКОВИНАТА НА КРАЛЕ МАРКО

Прилеп, родното место на Крале Марко.....	51
Марков град.....	57
На Трескавец.....	64

III. ОД ПЕЧАЛБАРСКИТЕ КРАИШТА

Излет во Смилево.....	70
Одиде горе во Галичник.....	77
Галичник.....	80

IV. ЕДНА НЕДЕЛА СВАДБИ ВО ГАЛИЧНИК

Петровден.....	89
Почнуваат свадбите.....	94
Последен пат по вода за родителите.....	97
За невестата.....	102
За свадбата и по свадбата.....	107

V. ВАРДАРСКИ БЕЛЕШКИ

Спорен појас.....	113
Скопје.....	119
Пазарен ден – неделен пазар.....	124

Панаѓур кај „Св. Архангел“	135
Скопска Црна Гора.....	141
Во областа на манастири.....	147
 VI. ОД ПРИРОДАТА	
Коњче.....	153
Бивол.....	158
Меѓу орли и магариња.....	163
 VII. НА РАБОТА	
Песнички.....	169
Патиштата можат да бидат различни.....	183
Сликарски кукања.....	186
 VIII. РАЗНО	
Сапун и крпа.....	192
Македонија и – Новаковци.....	194
Македонија.....	202
 Додаток.....	 217
 Белешка за авторот.....	 237